

що проявляється у відповідних методиці й техніці історико-правового компаративного дослідження. При цьому внаслідок діалектичного взаємозв'язку між теорією та методом, розвиток історико-правової компаративістики неминуче призводитиме до поступового поглиблення й удосконалення теоретичних засад історико-правового порівняльного методу. Це у свою чергу зумовлює відкритість дискусії щодо теорії історико-правового порівняльного методу та ставить питання про необхідність її подальшого розвитку.

Ю. С. Размстасва,

асистент кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат юри-
дичних наук

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ: ПРИРОДА І ОСОБЛИВОСТІ

Проблема цінностей набуває особливої гостроти в умовах перехідного суспільства. Крім того, що їх розуміння має свою специфіку в кожній соціальній системі, трансформаційний етап суспільного розвитку може характеризуватися невизначеністю або «війною» цінностей. Водночас, невизначеність цінностей, як особистісних, так і суспільних, називається характерною ситуацією сучасності. Крім того, останнім часом відзначається нерідкий прояв поєднання ціннісної дезінтеграції соціуму з практичним апробуванням нових суперечливих цінностей. При цьому консенсус в суспільстві передбачає існування загальних цінностей, поділюваних усіма і об'єктивованих культурою.

Особливої уваги в зв'язку з цим вимагає визначення сутності правових цінностей, які можуть претендувати на роль цінностей загальних, універсальних. Такі претензії виникають, як уявляється, в силу таких особливостей: по-перше, природа права передбачає, що воно є універсальним регулятором, що охоплює безліч різних соціальних відносин, по-друге, право має тісний зв'язок і взаємодію з мораллю, передусім, частковий збіг систем оцінки, принципів та ідеалів, по-третє, право володіє високим ступенем об'єктивності та неупередженості, а також обов'язковим характером, заснованим у тому числі на громадському авторитеті та ідеї легітиматії.

Що ж таке правові цінності? Якщо це цінності, закріплені в праві, то вони уразливі, як уразливі окремі правові положення, оскільки висловлюють і відображають особливості конкретної правової системи і підвладні змінам суспільно-політичної ситуації в певній державі. Але якщо це цінності, що виражають «дух» права, що несуть у собі відображення справедливості і свободи, то вони можуть бути основою правової системи. І у такому сенсі правові цінності можуть

заповнити лакуну суспільних цінностей, органічно вплітаючись при цьому в систему цінностей кожного індивіда.

Правові цінності часто пов'язуються з поняттям правової культури та правосвідомості суспільства, в яких вони знаходять своє відображення. До цього можна додати і необхідність затвердження цінностей у правосвідомості окремої людини, оскільки саме на індивідуальному рівні формується повага до останніх, готовність їх відстоювати і захищати. Тому таке значення для запобігання і подолання деформацій правосвідомості набуває виховання ціннісного ставлення до права і його окремих проявів.

У найбільш загальному вигляді, під цінностями розуміють певні духовні та матеріальні об'єкти, що володіють позитивною або негативною значущістю. Слід зазначити, що в питанні правових цінностей таке визначення варто звузити до об'єктів, які володіють позитивною значущістю. Так, явища і феномени з негативною значущістю в правовому полі набувають статусу антицінностей (наприклад, злочинність) або ціннісних деформацій (приміром, правовий нігілізм).

Разом з тим, правові цінності настільки різноманітні і багаторівневі, що вельми скрутно дати таке їх визначення, яке враховувало природу і особливості останніх і при цьому не було б не виправдано широким та розмитим. Однак, як видається, тут можна було б виходити з деякого інструментального підходу, з визначення переліку правових цінностей. Такий підхід близький до правозасобовної практики, особливо до практики судової.

На нашу думку, очолювати такий перелік цінностей мали б права людини, як цінності найбільш універсальні і значущі. З усіх правових цінностей духовного (нематеріального) характеру, усвідомлених людством як дійсно загальні, вони стоять на одному з перших місць. Причому саме права є одночасно і цінністю, і засобом опосередкування і затвердження цінностей, таких як свобода, справедливість, рівність, людська гідність. Права людини безпосередньо виражають зближення моралі і права, виступають їх поєднанням, оскільки спираються і на ціннісні, етичні установки, і на юридичні положення, норми. Слід сказати, що перетин правової і моральної свідомості здійснюється, зокрема, у розумінні прав, тому останні набувають подвійності, приналежності до врегульованих правом і одночасно визнаних мораллю явищ. Права людини – необхідна складова сучасного суспільства, що особливо проявляється на рівні громадянського; вони закріплюються у вигляді законодавчих положень і забезпечуються відповідними засобами захисту, як з боку держави, так і соціальних інститутів. Права мають консолідуючу цінність для суспільства і одночасно власний ціннісний вимір. Вони однаковою мірою належать кожному члену соціуму, визначаючи при цьому кожному простір свободи, в якому можлива реалізація його потреб та інтересів, і межі, за якими починається простір для інших осіб. Ідея наявності у кожного відповідних прав передбачає ставлення до іншої людини як до такого ж правласника,

тобто як до рівного. Тому права не визнають дискримінації внаслідок розрізновальних характеристик, на зразок національності, раси, статі, віросповідання та ін. Така властивість прав особистості виключає ставлення до іншого індивіда як представника нижчого щабеля ціннісної піраміди, а отже, і прояви національної, релігійної, расової нетерпимості. Права містять ідею гідності, поваги і до інших, і до себе, тому вони певним чином виховують людину. До того ж, саме права людини виступають загальною цінністю для громадянського суспільства та правової держави. Тому вони в деякій мірі визначають відносини громадянського суспільства і держави, а забезпечення реалізації та захисту прав і свобод виступає спільним завданням останніх.

Дискусії про універсальність прав людини, в тому числі, як цінності ускладнюються проблемами їх визнання, закріплення і забезпечення. Так, деякі дослідники скептично ставляться до самої можливості соціального буття універсальних прав та обов'язків. На наш погляд, права людини є безумовними універсальними цінностями для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту. У той же час, існує можливість різної інтерпретації правових положень, в яких права закріплені. Досить спірним є питання про існуючі в міжнародних документах формулюваннях прав людини, оскільки при виробленні таких узагальнюючих юридичних положень неминуче виникають питання вихідної теорії прав, стандартів, які можуть служити зразком, ступеня зобов'язань держави у даній сфері тощо. Проте складнощі нормотворчого процесу не виключають ідеї можливого використання прав людини як цінності для всього світу.

Процес універсалізації прав людини як правових цінностей супроводжується двома різними тенденціями. Перша проявляється у відмові від концепції прав, заснованої на індивідуалізмі та понятті людської гідності (характерна передусім для релігійних та традиційних правових систем). Представники названих систем відстоюють право на культурне самовизначення в тому сенсі, що права людини можуть бути включені ними в правове поле, але «виправдання» прав має ґрунтуватися на релігійних нормах, звичаях, традиціях, а застосування – відповідати сформованим елементам конкретної правової системи. Друга тенденція полягає у повсюдному визнанні прав людини в обсязі міжнародних стандартів, супроводжуваному пропозиціями вивести більш абстрактні, невизначені їх формулювання. Таке «визнання з умовами» – різність обґрунтування, відстоювання альтернативних концепцій прав, розмитість формулювань нормативних положень, часткове приєднання до міжнародних правових актів – покликані охопити особливості якомога більше конкретних правових систем, але одночасно надають можливість неоднозначного тлумачення і застосування загальних правових принципів. Однак, незважаючи на проблеми утвердження, імплементації та забезпечення, права людини залишаються такими, що небезпідставно претендують

на універсальність, в тому числі, як правові цінності. При цьому універсальність прав людини не є зазіханням на культурне розмаїття, функціонування національних правових систем і особливості суспільного ладу, навпаки, права – це підстава для міжкультурного діалогу, спосіб визначення тих ознак, які є спільними для його учасників і внутрішній стрижень індивідуальної системи цінностей.

М. В. Саннікова,

науковий співробітник Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, кандидат юридичних наук

НАЦІОНАЛЬНА ТА НАДНАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

Протягом останніх десятиліть чітко викреслилась тенденція до зближення держав, що виявилася в розвитку процесів глобалізації та посилення їх впливу на найрізноманітніші сфери життя суспільства, а в першу чергу – на економічні відносини, що в спричинило відповідний вплив на правові відносини і правові системи в цілому.

На сьогодні ж відбувається складний багатовекторний процес. Так, з одного боку спільність цілей економічного розвитку, політичних поглядів, соціально-правових пріоритетів сприяють зближенню національних, створенню та розвитку наднаціональних правових систем. З іншого ж боку внутрішньодержавні відносини зазнають впливу антиглобалізаційних процесів, зумовлених індивідуальністю правової свідомості, традицій нормотворення, національних інтересів окремих держав і т.д. Більше того, окреслені процеси є взаємно направленими та взаємопов'язаними: зміни в національній правовій системі спричиняють наслідки в наднаціональних і навпаки. Більше того, в сучасній науковій літературі звертається увага на те, що межі між правовими системами все більше розмиваються, а тому їх самостійність варто оцінювати як відносну.

Такий підхід вбачається найбільш результативним для розуміння сутності процесів формування та функціонування правової системи в умовах глобалізації а також як такий, що допоможе дослідити напрямки взаємодії національної та наднаціональних правових систем. Здійснення ж такого дослідження неможливе без з'ясування спільних рис у розвитку зазначених правових явищ, оскільки саме вони складають фундамент взаємодії правових систем.

Так, беззаперечним є той факт, що їх ядром виступають правові норми, котрі виникають внаслідок прийняття уповноваженими суб'єктами відповідних рі-